

RENDSZERVÁLTÁS A SZÉKELYFÖLDÖN

A romániai rendszerváltás etnikai vetülete

Bevezetés

Jelen tanulmányban¹ a romániai rendszerváltás néhány sajátos jelenségét kívánom megvizsgálni, amelyek az 1989-es fordulat következményeképpen álltak elő a Székelyföldön, Románia magyar többségű régiójában. Az átmenet általában véve itt is az országos folyamatokba illeszkedett bele, de a terület specifikus jellegéből – a kisebbségi (székely–magyar) lakosság helyi többségéből – adódóan a székelyföldi rendszerváltás több tekintetben is egyedi vonásokkal rendelkezik. Az egyik legszembetűnőbb, hogy a romániai államszocialista berendezkedés bukása itt etnikai színezetet is kapott. A dolgozatban a székelyföldi rendszerváltás komplex folyamatából három központi kérdésre keresem a választ: hogyan zajlott és milyen következményekkel járt a magyar–román interetnikus viszonyra nézve Nicolae Ceaușescu nemzeti kommunista rendszerének lebontása, illetve röviden arra, hogy Romániának miképp sikerült elkerülnie a komolyabb interetnikus ellentéteket.

Mivel az egészen közeli múltról van szó, a történettudomány egyelőre kevésbé foglalkozik a kérdéssel, amelyről inkább szociológiai, kulturális antropológiai és politológiai megközelítések születtek. Ezek közül érdemes megemlíteni Biró A. Zoltán, Bodó Julianna, Gagyí József, Oláh Sándor és a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja további kutatóinak munkáit, valamint Tánczos Vilmos, Marius Lazăr, illetve B. Kovács András, Váry O. Péter, Maria Cobianu-Băcanu és Ioan Lăcătușu írásait.² A rendkívül sokrétű és közel két évtizede zajló változások beható elemzéséhez további alap kutatások szükségesek, így itt csak a téma vázlatos összefoglalására teszek kísérletet.

¹ A tanulmány megírásához nyújtott segítségükért köszönettel tartozom Székely Istvánnak és Bárdi Nándornak.

² A témával természetesen még számos további, ám inkább a publicisztika műfajába tartozó cikk is foglalkozik.

A romániai rendszerváltás és a magyar kisebbség

1989. december 22. után

1989-ig Romániában, csakúgy, mint a többi államszocialista rendszerben, a hatalmat és a politikai, társadalmi és gazdasági érvényesülési lehetőségeket a kommunista párt ellenőrizte és monopolizálta. A romániai rendszerváltás egyik paradoxona, hogy bár a változásokat itt egy hirtelen, ráadásul erőszakos eseménysor vezette be,³ mégis nagymértékű folytonosságról beszélhetünk a fordulat előtti és utáni elitnek kapcsán. Lucian Boia történész szerint, ha az uralkodó elit egészét nézzük, akkor nehezen igazolható, hogy 1989 decemberében valódi hatalomváltás történt volna Romániában. Ceaușescu és köre megbukott, de egy másik kör került az élre – ugyanabból az elitből – a nómenklatúra pedig mindent megtett annak érdekében, hogy megőrizze privilégiumait. Míg a kommunizmus bevezetése a korábbi elit eltűnésével járt, a kommunista rendszer bukása nem.⁴

A decemberi – egyébiránt mindmáig meglehetősen homályos – fejlemények⁵ nyomán a Ceaușescuval elégedetlen kommunista politikusok és a velük szövetkező csoportok kerültek hatalomra. Az új hatalmi központ, a forradalom letéteményeseként fellépő Nemzeti Megmentési Front egy olyan ernyőszervezetként jött létre, amely vidéken átvette a felszámolt Román Kommunista Párt apparátusát, és így azonnal be is töltötte a Ceaușescu bukása után támadt hatalmi űrt.⁶ Az ideiglenes államelnök, Ion Iliescu⁷ és köre

³ Az 1989-es fordulattal kapcsolatban lásd: Siani-Davies, Peter: *Revoluția română din decembrie 1989*. București, Humanitas, 2006. A forradalom értelmezéseinek tipologizálását lásd Cese-reanu, Ruxandra: *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*. Iași, Polirom, 2004. Cese-reanu forradalom és „álcázott államcsíny” kombinációjaként értékeli az eseményeket, amelyekre katalizátorként hatott a nagyhatalmak beleegyezése. Cese-reanu, i. m. 2004, 215.

⁴ Boia, Lucian: *Romania. Borderland of Europe*. London, Reaktion Books, 2001, 152–154.

⁵ Ezzel kapcsolatban lásd: Irházi János: *A rendszerváltás Romániában*. Egyenlítő, 7. évf. (2009) 7–8. sz., 18–23.

⁶ Gallagher, Tom: *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*. București, Humanitas, 2004, 95. A hatalmi mechanizmusok alakulásáról lásd: Balogh László: *Románia története*. Budapest, Aula, 2001, 373–375.; Az új struktúrákkal kapcsolatban lásd: Siani-Davies, i. m. 2006, 274–313.

⁷ Ion Iliescu korábban vezető pártfunkcionárius volt, a nyolcvanas években azonban háttérbe szorult.

– noha bizonyos mértékben ellenzékieket és forradalmárokat is bevontak a vezetésbe⁸ – az egész országban biztosították a befolyásukat. A későbbiek során nem egy alkalommal még az erőszakos eszközök használatától sem riadtak vissza a „valódi rendszerváltást” követelő csoportosulásokkal szemben.

Az 1990-es és 1992-es választások eredményeképpen az átmenet első éveiben az Iliescu vezette Nemzeti Megmentési Front⁹ volt Románia meghatározó politikai ereje. A Front 1996-ig irányította az országot, egyes időszakokban a nacionalista pártok – többek közt az erdélyi Román Nemzeti Egységpárt és a Nagy-Románia Párt támogatásával. Az „eredeti demokrácia” jegyében óvatos reformokkal próbálta levezényelni a rendszerváltást, és közben mintegy tartósította „a pártállami örökség lebontásának egy kezdeti szakaszát”.¹⁰ A lassú gazdasági reformokkal ugyan sikerült elkerülni a hirtelen sokkot és a társadalmi robbanást, de a változások elodázása egyúttal elnyújtotta az államszocialista gazdasági szerkezet leépítését kísérő válságot is.

Az 1996-os választások után a Front ellenzéke¹¹ alakíthatott kormányt. A koalíció, amelyben a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) is részt vett, egyértelműen „nyugati pályára” állította Romániát, mind a külpolitikai orientáció, mind pedig a belső reformok tekintetében. Noha 2000-ben ismét az Iliescu-féle párt (a PDSR) nyerte meg a választásokat, az új kormány – nyugati ösztönzésre – folytatta a reformokat, megtartva az euroatlanti integráció irányvonalát.¹²

⁸ Például Tőkés László református lelkészt, a temesvári forradalom emblematikus figuráját.

⁹ Illetve a Front szakadása után a Ion Iliescu vezette utódszervezet – az FDSN, majd PDSR, 2001-től PSD [Szociáldemokrata Párt].

¹⁰ Bakk Miklós: Átmenet és elitek. Értelmezések az RMDSZ-ről. In: Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában. Szerk.: Bárdi Nándor–Fedinec Csilla. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2003, 299. Románia politikai rendszeréről az időszakban lásd: Toró T. Tibor: „Eredeti” demokrácia vagy „liberalizált” diktatúra – a politikai rendszer néhány sajátossága a posztkommunista Romániában. Magyar Kisebbség, I. évf. (1995) 2. sz., 158–169; Bányai Péter: Az eredeti demokráciától a maffia-állam felé? Politikai elemzések Romániáról 1990-től 2005-ig. Kolozsvár, Koinónia, 2005.

¹¹ A Román Demokratikus Konvenció a Front ellenzékét egyesítette, fő erejét a két nagy „történelmi párt”, a Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt képezte.

¹² 2004-ben Románia a NATO tagja lett, 2007. január 1-jén pedig csatlakozott az Európai Unióhoz.

A nacionalizmus mint legitimációs erő

Az „erdélyi kérdéssel” igen terjedelmes szakirodalom foglalkozik, itt csak néhány, témánk szempontjából relevánsnak tekintett momentumot emelnék ki. Míg a huszadik század második felében a magyar nemzeti eszme jelentős változásokon ment keresztül,¹³ az 1947-es párizsi békét követően pedig Magyarország felhagyott revíziós törekvéseivel, a román nemzeteszme fejlődésében csak kisebb cezúrát jelentett a kommunista internacionalizmus. Így amikor Magyarországon újra a felszínre került a határon túli magyarok kérdése, és megfogalmazódott a kisebbségi magyar közösségek iránti felelősségvállalás,¹⁴ továbbá a forradalmat követően a romániai magyar vezetők is határozottan felvállalták a magyar nemzeti érdekeket, a román elitek aggodalommal figyelték ezeket a folyamatokat, és többnyire a magyar irredentizmus feléledéseként értelmezték őket. Gyanakvásukat a „hagyományos” magyar nacionalizmus újjáéledése is alátámasztotta, noha az valójában marginális jelentőségűnek bizonyult,¹⁵ és a mérvadó magyar vezetők – Magyarországon és Romániában egyaránt – következetesen kitartottak az érdekérvényesítés békés formái mellett.

A román elitek azonban a kisebbségi kérdés vonatkozásában a korábbi évtizedek passzív magyar nemzetpolitikájából, illetve az 1989 előtti romániai viszonyokból indultak ki – ezzel magyarázhatók azok a heves reakciók, amelyekkel román részről a különféle magyar kezdeményezéseket fogadták, akár a kisebbségi jogok bővítésének igényéről, akár az autonómiáról vagy például a státustörvényről¹⁶ volt éppen szó. Hiszen ezek – legalábbis a román nem-

¹³ Ezzel kapcsolatban lásd: Gyurgyák János: Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története. Budapest, Osiris, 2007; Földes György: Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989. Budapest, Napvilág Kiadó, 2007.

¹⁴ Ami az 1989. október 23-án kihirdetett magyar alkotmányba is bekerült. Lásd: A Magyar Köztársaság Alkotmánya, I. fejezet, 6. paragrafus, 3. bekezdés.

¹⁵ A Magyarországon az utóbbi néhány évben megszorodott látványos, a nacionalista szimbolikával is élő megmozdulások okai inkább a belpolitikában keresendők, és csak kisebb mértékben a magyar–szomszéd viszony rendezetlenségében. Bár továbbra is élnek a szélsőjobb hagyományosnak tekinthető – irredenta és antiszemita – jelszavai, napjainkban a cigányellenesség a meghatározó mozgósító „eszme”, azaz még inkább a „belső ellenség” kerül a középpontba, mint a két világháború közötti időszakban.

¹⁶ A Magyar Országgyűlés által 2001-ben megszavazott törvény különféle kedvezményeket biztosít a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségű személyeknek.

zetvédők szemében – Románia szuverenitását, valamint az egységes és centralizált román nemzetállam eszményképét kérdőjelezték meg, különösen a magyar többségű (székelyföldi) területeken.

A román elitek hozzáállása részben a Ceaușescu-féle nemzeti kommunizmusban gyökerezik, amikor – párhuzamosan a lakosság életkörülményeinek romlásával¹⁷ – a román nacionalizmus elérte egyik tetőpontját. Ekkoriban áthatala a román közgondolkodást, történettudományt és irodalmat, az oktatás és a szimbolikus politizálás révén pedig a mindennapok részévé vált és beleivódott az emberek tudatába. Egyik pillérét épp a magyar irredentizmustól való – 1919 óta meglévő – már-már rögeszméssé vált félelem alkotta.¹⁸

A diktátor bukása ebben a tekintetben sem járt komoly változással, mivel az újjászerveződő politikai élet összes szereplője – kisebb-nagyobb mértékben – egyaránt a nemzeti eszméből merített legitimációt. A Nemzeti Megmentési Front szinte azonnal felismerte az ebben rejlő mobilizációs lehetőségeket,¹⁹ de hamarosan több, kifejezetten a nacionalista retorikára építő politikai formáció is létrejött, amelyek viszonylag nagy súllyal bírtak Romániában az 1989 utáni másfél évtizedben.

A nemzeti-nemzetiségi kérdés – ami Románia esetében napjainkban elsősorban a „magyarkérdést” jelenti²⁰ – különösen az 1990-es évek első felében uralta a politikai diskurzust. Ez főképp annak volt köszönhető, hogy az új hatalom továbbra is felhasználta a korábban alkalmazott eszközöket, de a nacionalista hisztéria fenntartásához kedvező terepet biztosított a vélemény- és sajtószabadság is. A külső és belső ellenség elleni harc egyrészt legitimálta a régi-új elitet, másrészt segített elterelni a figyelmet más, az átme-

¹⁷ A fokozódó válság közepette egyre intenzívebben táplált nacionalizmus nem volt egyedi jelenség, lásd még Miczov Jordánnak a kötetben szereplő tanulmányát.

¹⁸ Amit a két világháború közötti magyar revizionizmus, illetve az 1940-es második bécsi döntés is igazolt. Bár a párizsi békeszerződés után a revízió lekerült a napirendről, a román bizalmatlanság nem múlt el: 1989 decemberében is az Erdélyt fenyegető magyar agresszió jelszavával mozgósították a katonaságot – a rezsim védelmében. Lásd: Cesereanu, i. m. 2004, 54.

¹⁹ Lásd: Gallagher, Tom: *Romania After Ceaușescu*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 1995, 107–110. Az 1991 végén elfogadott új alkotmány felelevenítette a két világháború közötti „egységes nemzetállam” fogalmát. Lásd: Románia Alkotmánya. I. cím, 1. szakasz (1) <http://itthon.transindex.ro/?cikk=2013> (2010-03-31)

²⁰ Miután az 1990-es évekre a második világháború, majd a kivándorlás következtében gyakorlatilag eltűnt a korábban nagyszámú romániai német és zsidó közösség.

net során egyre akutabb formában jelentkező gazdasági és társadalmi problémákról.

Magyarok a román politikai térben

Az „együtt élő nemzetiségek” arányos képviseletének látszatára a nemzeti kommunista rendszerben is ügyeltek. A törvényhozásban, a nómenklatúrában, illetve a helyi igazgatási szervezetekben számos magyar nemzetiségű személy is dolgozott, ám a „döntéshozó végrehajtási és igazságügyi szerveknél (bíró-ságok, ügyészség, közjegyzőség, a Belügyminisztérium helyi szervei)”²¹ arányuk alacsony volt, és fokozatosan csökkent.²² Az 1968-ban létrehozott Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsa is csupán egy rendszertelenül összehívott tanácskozó testület – mondhatni kirakatszervezet – volt.

A romániai magyar közösség valódi, a demokratikus elvek alapján szerveződő képvisellete csak a diktatúra bukása után alakulhatott ki. Mivel a fordulat döntő eseményeire Bukarestben került sor, így a több magyar kezdeményezés közül a fővárosi magyar értelmiségiek akciója vált a meghatározóvá.²³ A Domokos Géza – a Kritérium könyvkiadó igazgatója – körül szerveződő Romániai Magyar Demokrata Szövetség 1989. december 25-én közzétett Kiáltványa²⁴ egyfajta alapító okiratként megfogalmazta a romániai magyarság „nemzetiségi közképviseleti és érdekvédelmi szervezetének” programját, és helyi szervezetek megalakítását sürgette. A kiáltványban meghirdették az erdélyi magyarság önrendelkezési jogát, és kérték a kollektív nemzetiségi jogok alkotmányos szavatolását. Ismertették a sajátos magyar igényeket is – a megfelelő képviselet biztosításától az anyanyelvi oktatáson át a nyelvhasználati

²¹ Lásd: Takács Lajos felszólalása a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa plenáris ülésén. (Részlet) Bukarest, 1974. április 4. In: Történeti kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944–1989. Szerk.: Vincze Gábor. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2003, 311–313.

²² Vincze Gábor: Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből. Csíkszereda, Státus Könyvkiadó, 1999, 99–100.

²³ Bakk Miklós: Az RMDSZ mint a romániai magyarság politikai önmeghatározási kísérlete 1989 után. Regio, (1999) 2. sz., 82. A decemberi eseményekről lásd például: Domokos Géza: Esély I. Csíkszereda, Pallas–Akadémia, 1996, 14–75.

²⁴ A kiáltvány szövegét lásd: Domokos, i. m. 1996, 18–20.

és kulturális jogokig.²⁵ Ezen túl az RMDSZ csatlakozott a Nemzeti Megmentési Front programjához, és bejelentette a vele való együttműködést. A Front tanácsának egyik alelnöke lett Király Károly, korábbi magas rangú pártfunkcionárius, majd a Ceaușescu-rendszer egyik legismertebb kritikusa is.

Bukaresten kívül is számos helyi magyar szervezet jött létre, és csatlakozott a szövetséghez, amely jó részben Domokos Géza kulturális-értelmiségi kapcsolatrendszerére és – a Fronthoz hasonlóan – a volt nómenklatúrára épült. A Nemzeti Megmentési Front 1990. január 5-i nyilatkozatában garantálta az összes nemzeti kisebbség egyéni és *kollektív* jogait és szabadságát, amit az alkotmányban is rögzíteni kívántak.²⁶ A bizalom eleinte kölcsönös volt – az RMDSZ biztosította a Frontot, hogy a magyarok tiszteletben tartják az ország szuverenitását és területi integritását. Az első komolyabb törés az 1990. márciusi marosvásárhelyi események során következett be az együttműködésben. A szövetség ezután fokozatosan a Front formálódó ellenzékéhez közeledett, és a májusi választások után ellenzéki párttá vált.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség révén a magyar közösség aktívan bekapcsolódott a román politikai életbe. Az RMDSZ politikai részvétele az ellenzéki tevékenységtől a kormánykoalíciós tagságon át az aktuális kormány külső támogatásáig terjed. Működésének egyik legfontosabb eredménye, hogy a kisebbségi kérdés kezelése törvényes, parlamenti keretek között folyik. A szövetség egyrészt a romániai magyar közösség politikai képviseletként működik, de társadalomszervezési feladatokat is ellát. Gyűjtőszervezetként nem rendelkezik éles ideológiai profillal,²⁷ és a romániai politikában gyakorlatilag etnikai pártként van jelen.

Mivel az RMDSZ fejlődésének ábrázolása meghaladná jelen dolgozat kereteit, csak vázlatosan térek ki a szövetséget megosztó különbségekre. Noha az RMDSZ-en belül számos törésvonal húzódik – például a volt kommunisták és ellenzékiek,²⁸ illetve az egyes platformok között – magyar–román viszonylatban a legnagyobb jelentőséggel az ún. „radikális-mérsékelt” szembenállás bír. A román elitekkel való együttműködésre kész, kompromisszumokra hajlandó, eredményeket kijáró „mérsékelt” és a romániai magyar közösség számára társnemzeti státust követelő, nemzetközi nyomásra is ala-

²⁵ Bakk, i. m. 1999, 82.

²⁶ Gallagher, i. m. 1995, 76.

²⁷ Igaz, 1999 óta az Európai Néppárt társult tagja.

²⁸ Balogh, i. m. 2001, 380.; Domokos, i. m. 1996, 230–240.

pozó „radikális” szárny közötti ellentétek (amelyek inkább a politizálás módjára, mintsem a céljaira vonatkoznak) fokozatos polarizálódás eredményeképpen alakultak ki. A mérsékelteknek végül sikerült megtartaniuk pozícióikat az RMDSZ vezetésében, ami megalapozta a párt jövőbeli stratégiáját – az ún. „apró lépések” politikáját. A „radikális” szárny viszont idővel marginalizálódott vagy teljesen kiszorult a pártból. A szövetségen kívüli ellenzék a 2000-es évek elején kezdett intézményesülni,²⁹ retorikájában többek közt az „erdélyi magyar rendszerváltást”, illetve az RMDSZ „egypártrendszerének” megbontását követeli.³⁰ Az RMDSZ-en belüli törésvonalak egyik, viszonylag korán láthatóvá vált sajátossága, hogy a radikális irányzatok főként a magyar többségű Székelyföldön az erősebbek. Kiépített hatalmi struktúráinak és a térség belső ellentéteinek köszönhetően azonban a szövetség befolyása a székely megyékben is meghatározó,³¹ még akkor is, ha körülbelül az ezredforduló óta fokozatosan csökken az itteni támogatottsága.

A kilencvenes évek első felében a Romániai Magyar Demokrata Szövetség az ellenzékhez csatlakozva a „nyugati”, liberális-demokratikus elvek iránt elkötelezett szervezetként jelenhetett meg a román politikában és a nemzetközi közvélemény előtt. Az RMDSZ egyébként is érdekelt volt a demokratizálódásban, hiszen az egyúttal a kisebbségi jogok bővítését is jelentette. Igaz, ez nem akadályozta meg a szövetség politikusait abban, hogy ha érdekeik úgy kívánták, akkor adott esetben nem éppen demokratikus kezdeményezéseket is támogassanak.³²

Az RMDSZ 1990–1996 közötti ellenzéki ténykedését a román kormányzati politika nacionalista hullámmzásai határozták meg. Ebben az időszakban számos olyan törvény született, amely korlátozta a kisebbségek jog- és esélyegyenlőségét a közigazgatásban és az oktatásban. A magyar párt kormány-

²⁹ 2003-ban megalakult az Erdélyi Magyar-, valamint a székelyföldi autonómia kivívását zászlajára tűző Székely Nemzeti Tanács. A Magyar Polgári Pártot – több éves próbálkozás után – 2008 elején sikerült bejegyezni a bíróságon.

³⁰ Például a 2007-es EP-választási kampány során.

³¹ Ez alól természetesen voltak-vannak kivételek: például Székelyudvarhelyen 1996–2008 között az RMDSZ ellenzékéhez tartozó Szász Jenő volt a polgármester, míg a 2007-es európai parlamenti választásokon a függetlenként induló Tőkés László a két magyar többségű megyében összesen több szavazatot szerzett, mint az RMDSZ. Lásd: Ki hol góré? Transindex, 2007. november 27. <http://itthon.transindex.ro/?cikk=6408> (2009-06-19)

³² Például a korrupcióellenes vizsgálatok vagy a konkurens magyar párt bejegyzésének akadályozása során.

zati részvétele (1996–2000 és 2004–2008 között), illetve a külső támogatás politikája (a 2000–2004-es ciklusban), azonban jelentős változásokat eredményezett. A kormányok tagjaként a magyar politikai elit országos és helyi szinten egyaránt a törvényhozó és végrehajtó hatalom részesévé vált, amivel közvetlenül befolyásolhatta a magyarok életét (is). 1996 után számos törvényt sikerült megalkotni, illetve módosítani a kisebbségek helyzetének javítása érdekében.³³ A kisebbségpolitikai reformok keresztülvitele egyrészt az RMDSZ „zsarolási potenciáljának”, másrészt azoknak az elvárásoknak volt köszönhető, amelyeket a Nyugat támasztott Romániával szemben az euroatlanti integrációs folyamatban. A magyarok érdekérvényesítési korlátait ugyanakkor jelzi, hogy 1990 óta nem sikerült elérni több fontos célt – alig vagy egyáltalán nem történt előrelépés például az autonómia kérdésében vagy a kisebbségek jogi viszonyainak átfogó szabályozásában (kisebbségi törvény), és megghiúsult az önálló állami magyar egyetem terve is.³⁴ Mindazonáltal az RMDSZ kormányzati szerepvállalása kétségtávol hozzájárult a magyar–román interetnikus kapcsolatok javulásához és a „magyar kártya” szerepének csökkenéséhez.

A fordulat a Székelyföldön

Bevezetésképpen legalább vázlatosan ki kell térnünk a szóban forgó régió etnikai viszonyaira. A történelmi Székelyföld túlnyomó részét³⁵ magában foglaló, összesen 17 063 km² kiterjedésű Maros, Hargita és Kovászna megyében a 2002-es népszámlálási adatok alapján kb. 1,13 millió fő élt – ebből 407 ezer román (36%) és 668 ezer magyar nemzetiségű (59%).³⁶ Hargita és Kovászna

³³ Ennek összefoglalását lásd: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László. Budapest, Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008. Bővebben lásd: Kántor Zoltán–Bárdi Nándor: Az RMDSZ és a kormánykoalíció (1996–2000). In: Romániai Magyar Évkönyv 2001. Szerk.: Bodó Barna. Temesvár, Szórvány Alapítvány–Polis Könyvkiadó, 2001, 26–48.

³⁴ Végül 2000-ben született döntés egy önálló magyar magánegyetem (Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem) létrehozásáról, magyarországi állami forrásokból.

³⁵ Azaz a nyugatabbra fekvő Aranyosszék nélkül.

³⁶ Az 1,43 milliós romániai magyar népesség közel 47%-a. Az 1992-es népszámlálás adataihoz képest a nemzetiségi arányok csak kis mértékben módosultak, ekkor a románok aránya a három megyében 35%, a magyaroké pedig 61% volt.

megyében a magyar lakosság alkotja a többséget (85% és 74%), míg Marosban a magyarok kisebbségben élnek (arányuk 39%). A két nemzet viszonylag jól elkülönül egymástól a régióon belül: a románok Hargita megye északi részén és Kovászna déli csücskében alkotnak helyi többséget, Marosban pedig a megye északi, nyugati és déli részén vannak túlsúlyban. A három megyében „tényleges” kisebbségben, azaz a magyar többségű területeken élő románok száma 2002-ben hozzávetőlegesen 65 ezer fő volt, az itt élő románok kb. egy hatoda.

A Székelyföld a román nemzetállam-építésben

A Székelyföld romániai integrációja az első világháborút lezáró trianoni béke óta tart, és tulajdonképpen mind a mai napig nem tekinthető teljesen lezárt folyamatnak. A régió kezdettől fogva különleges pozíciót foglalt el a román nemzetállam-építésben,³⁷ viszonylag kompakt magyar lakosságával egyfajta belső határvidéket képezve az ország közepén. Integrálása érdekében a román állam kulturális offenzívába kezdett, de kísérletek történtek a székely–magyar közösség megbontására is – ezt szolgálták a székelyek román eredetét bizonyítani hivatott elméletek, illetve az ezek alapján folytatott „visszarománosítási” kampány³⁸ –, számottevő eredmény nélkül.

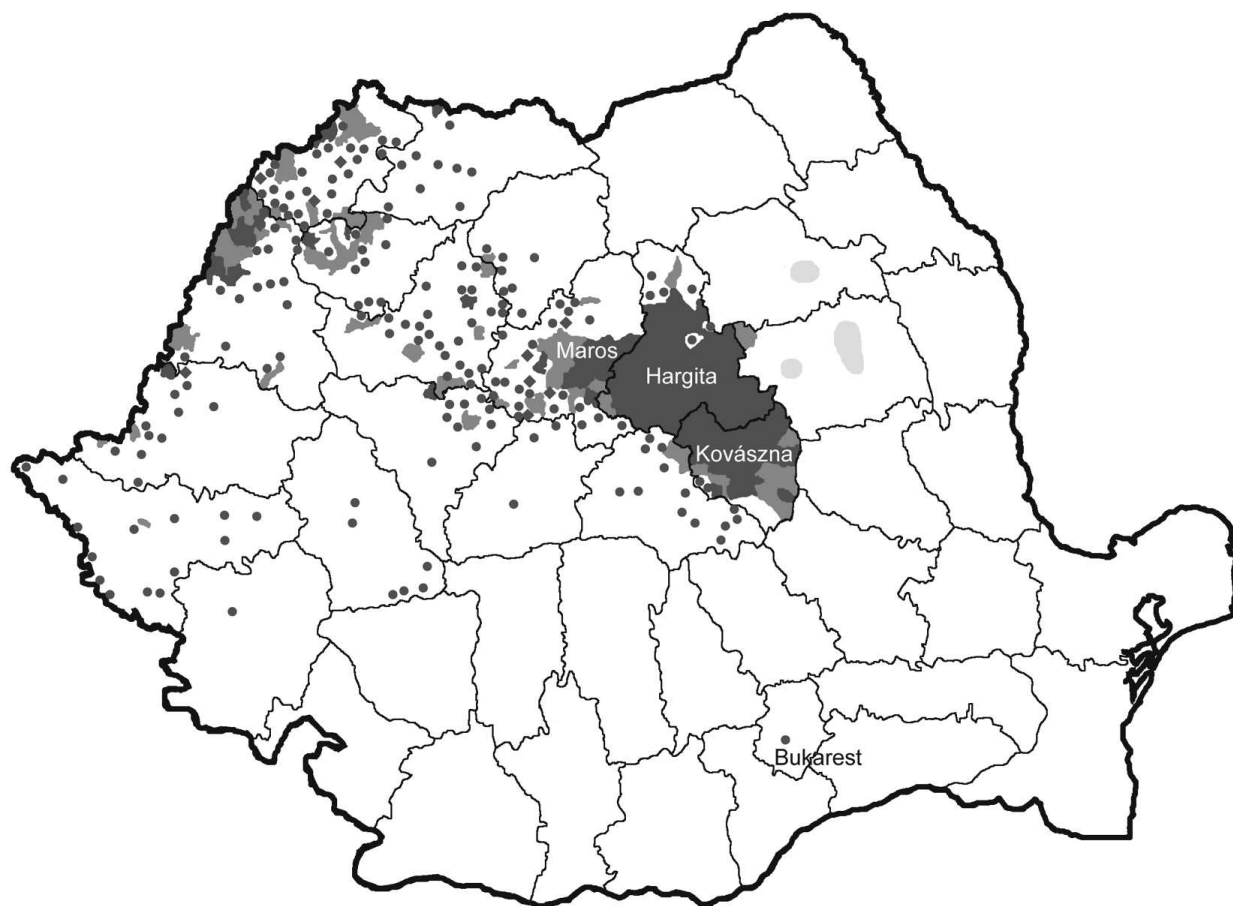
A régió második világháború utáni történetében lényeges szakasz volt a közvetlen szovjet nyomásra létrehozott székelyföldi autonóm terület fennállásának időszaka. Az 1952-ben megalakított Magyar Autonóm Tartomány³⁹ *formálisan* biztosította az autonómiát a székelyföldi magyarok számára: a tartományban például szabadon lehetett használni a magyar nyelvet, és a helyi vezetésben is érvényesült a magyar káderek túlsúlya. Ám az öngazdálkodás – a totalitárius állam viszonyai között – csak névleges volt, a MAT elitjét

³⁷ Ezzel kapcsolatban lásd: Livezeanu, Irina: *Cultural Politics in Greater Romania*. Ithaca–London, Cornell University Press, 2000, 138–143.

³⁸ Bővebben lásd: B. Kovács András: *Szétszabdalt Székelyföld. Háromszéki helytörténeti írások*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó 2006; Pál János: *Vissza- és elrománosítási kísérletek a székelyföldi unitárius egyházközsegekben*. Magyar Kisebbség, XIII. évf. (2008) 1–2. sz., 186–253.

³⁹ A MAT-ot 1960-ban Maros-Magyar Autonóm Tartomány elnevezés alatt átszervezték. A MAT-ról bővebben lásd: Bottoni, Stefano: *Sztálin a székelyeknél*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2008; *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*. Szerk.: Bárdi Nándor. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2005.

pedig csupán a központi szervek végrehajtó hatalmának tekinthetjük.⁴⁰ A tartomány létrehozása után viszont szűkítették a területén kívül élő magyarság jogait.

A magyar népesség aránya Románia megyéiben (1992)

Világosszürke: magyar népesség aránya 50–80% között, sötétszürke: magyar népesség aránya 80% fölött. Pontok: egyéb magyar közösségek

Forrás: Sebők László: *Románia etnikai térképe*

A Nicolae Ceaușescu nevével fémjelzett időszak (1965–1989) egyik első fontos állomása a közigazgatási beosztás újjászervezése volt 1968-ban, ami a magyar autonóm tartomány megszüntetésével járt. Később, a román nemzeti kommunizmus kibontakozásával jelentős mértékben romlott a nemzetiségek helyzete. A társadalom (szocialista és nemzeti) homogenizációjának terve a romá-

⁴⁰ Novák Csaba Zoltán: A Magyar Autonóm Tartomány elitjének kialakulása és megszervezése. In: Bárdi, i. m. 2005, 380–397.

niai kisebbségi közösségek teljes megszűnése vagy asszimilációja irányába mutatott.⁴¹ Ezekben a folyamatokban⁴² a Székelyföldnek ismét különleges szerep jutott. Az etnikai értelemben továbbra is szinte kompakt magyar tömb egyfajta belső hátszínként biztosított az erdélyi magyarok számára, és a nemzetiségi kérdés „megoldásának” előrehaladtával gyakorlatilag a romániai magyarság „utolsó bástyájává” vált. Ellenkező előjellel, de ugyanez a kép él a román köztudatban is, ahol a Székelyföld az egységes nemzetállam-építés útjában álló akadályként és a magyar nacionalizmus bázisaként jelenik meg, mintegy „idegen testként” Románia kellős közepén.

1. táblázat. A Székelyföldet magában foglaló három megye etnikai arányainak alakulása 1966–2002 között.

	1966		1977		1992		2002	
megye / nemzetiség	magyar	román	magyar	román	magyar	román	magyar	román
Maros	44,5	49,6	44,3	49,1	41,4	52,1	39,3	53,3
Hargita	88,1	11,1	85,1	13,7	84,7	14,1	84,6	14,1
Kovácsna	79,4	19,3	78,4	19,6	75,2	23,4	73,8	23,3

(Nemzetiség alapján, százalékban, kerekített adatok. A megyék az 1968-as közigazgatási reform után jöttek létre.)

2. táblázat. A három megyeszékhely etnikai arányainak alakulása 1966–2002 között.

	1966		1977		1992		2002	
Város (municípium) / nemzetiség	magyar	román	magyar	román	magyar	román	magyar	román
Marosvásárhely	69,6	28,5	63,2	35,1	51,4	46,1	46,7	50,3
Csíksereda	92,2	7,3	83,5	15,8	83	16,2	81,8	17,3
Sepsiszentgyörgy	86	11,8	83,3	14,2	74,7	23,5	74,9	23

(A municípiumok lakossága, nemzetiség alapján, százalékban, kerekített adatok.)⁴³

⁴¹ Bővebben lásd: Vincze, i. m. 1999, 85–106., 187–224.; Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989. Szerk.: Diószegi László–R. Süle Andrea. Budapest, Magyarországi Kutató Intézet, 1990, 49–115. A homogenizáció politikája természetesen Románia egész társadalmát érintette, nem csak a kisebbségeket.

⁴² A spontán folyamatok (urbanizáció, iparosodás) mellett a románosodás előmozdításához a rendszer – totális jellegéből kifolyólag – új eszközökkel is élhetett. Ide tartozik a „zárt városok” rendszere, a betelepítések, a célzott iparfejlesztés, a kivándorlás szabályozása stb.

⁴³ Forrás: Varga E. Árpád: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850–2002 között. <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (2009-07-08)

A problémát az említett homogenizációs program volt hivatott megoldani. A hetvenes–nyolcvanas évek modernizációja során a székelyföldi városokban, például Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön vagy Csíkszeredában erőteljes növekedésnek indult a román népesség aránya.⁴⁴ Az új lakosok nagy száma egyszerre több tekintetben is megterhelte a légkört – a betelepülők gyakran idegenül mozogtak a városi (ráadásul számukra idegen, magyar) környezetben, sok esetben elmaradott (és színromán) vidékekről érkeztek, mindenemű interetnikus, más nemzettel való együttélési tapasztalat nélkül.⁴⁵

A román állam a nyolcvanas évekre egyre inkább etnokratikus jelleget⁴⁶ öltött. A lakosság zaklatása és megfélemlítése⁴⁷ mellett a Székelyföldön is elkezdődött a nemzeti színezetű elitcsere. Noha a magyar többségnek köszönhetően a helyi nómenklatúrának továbbra is viszonylag sok magyar nemzeti-ségű tagja volt, fokozatosan megtörtént a helyi pártvezetés és az „érzékeny” területek (belügy, hadsereg, pénzügyőrség, statisztikai hivatal stb.) elrománosítása, és cserékre került sor a közigazgatásban – először a felső, majd a középső vezetésben. Rohamos mértékben zajlott a magyar anyanyelvű oktatás leépítése is.⁴⁸ Az erőszakos asszimiláció megannyi módszere közül szimbolikusnak is tekinthető az az 1988. áprilisi rendelet, amely alapján a romániai helységnevek a továbbiakban csak román alakban szerepelhettek a sajtóban (sőt részben még a szépirodalmi művekben is!).⁴⁹

⁴⁴ Ezzel kapcsolatban lásd: Átirat Marosvásárhely nemzetiségi összetételéről, 1985. In: Vincze, i. m. 2003, 403. Az erőszakos románosítást ugyanakkor vitatja: Lăcătușu, Ioan: Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita. Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2008, 166–167.; Vö.: Lazăr, Marius: Percepții identitare și relații interetnice în Secuime. Element pentru o „deconstrucție” și o „reconstrucție”. In: Relații interetnice în România postcomunistă. Cluj–Napoca, Centrul de resurse pentru diversitate etno-culturală, 2000, 348–349.; Varga E. Árpád: Városodás, vándorlás, nemzetiség. Adatok és szempontok az erdélyi városi térségek etnikai arculatváltásának vizsgálatához. In: Varga E. Árpád: Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből. Budapest, Püski, 1998, 206–212.

⁴⁵ Gallagher, i. m. 1995, 87.

⁴⁶ Az etnokratikus állam fogalmával kapcsolatban lásd: Roth Endre: „Jó” és „rossz” nacionalizmus? Terminológiai és fogalmi elhatárolások. In: Roth Endre: Nacionalizmus vagy demokratizmus? Marosvásárhely, Pro Europa Kiadó, 2000, 82–88.

⁴⁷ Vincze, i. m. 2003, 431.

⁴⁸ Bővebben lásd: Vincze, i. m. 1999, 208–224.

⁴⁹ Uo., 100. Bővebben lásd: Soproni Géza: Odorheiu Secuiesc? Magyar helységnevek sorsa Erdélyben. Kortárs, XXXII. évf. (1988) 8. sz., 79–97.

1989 decembere: törés vagy közjáték?

A Székelyföld erőltetett integrációja az 1989. decemberi fordulattal megakadt. A szerveződő magyar elitek abban voltak érdekelve, hogy megállítsák, mi több, visszafordítsák a közösségi létüket veszélyeztető folyamatokat. A helyi román elitek azonban nem akarták elveszíteni a Ceaușescu-féle nemzeti kommunista rendszerben élvezett domináns státusukat, amit a magyarok most fenyegettek. Pozícióik megtartására irányuló törekvéseik egybeestek azoknak a nacionalista csoportoknak a céljaival, amelyek a forradalmat követő demokratizálást nem értelmezték törésként a román nemzetállam-építési folyamatban, és nem adták fel közel hetven éve vallott integrációs-asszimilációs elgondolásaikat. Ez pedig hamarosan nyílt magyar–román konfliktushoz vezetett.

1989. december 21–22-én Maros, Hargita és Kovászna megye városaiban is rendszerellenes megmozdulásokra, sztrájkokra és tüntetésekre került sor, Marosvásárhelyen a katonaság a tömegbe is belelőtt.⁵⁰ December 22-én, miután a hadsereg a forradalom mellé állt, a városokban – például Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön vagy Székelyudvarhelyen – elfoglalták és feldúlták a Kommunista Párt irodáit és a rendőrőrsöket.⁵¹ Noha a forradalom a székely megyékben nem járt annyi áldozattal, mint az ország néhány nagyobb településén, itt sem zajlott le vértelenül. Az elesett forradalmárok mellett több emberéletet követelt a gyűlölt rendszert megtestesítő milicisták és szekuritátések⁵² ellen forduló népharag is. A tulajdonképpeni hatalomváltást többnyire csak kisebb atrocitások kísérték, de a helyi karhatalmat ért támadások később etnikai értelmezést kaptak, annak ellenére, hogy a meglincselte hét személy közül hárman magyar nemzetiségűek voltak.⁵³

⁵⁰ Az 1989. decemberi marosvásárhelyi történésekről bővebben lásd: Király Károly: Nyílt kártyákkal. Nap Kiadó, 1995, 133–164.; Kincses Előd: Marosvásárhely fekete márciusa. Budapest, Püski Kiadó, 1990, 12–21.; Ágoston Hugó–Markó Béla: A lábujjhegyre állt ország. Csíkszereda, Pallas–Akadémia Kiadó, 2006, 138–146.

⁵¹ A sepsiszentgyörgyi eseményekről lásd például Sylvester Lajos Háromszéki nekigyürkőzés című cikksorozatot és további visszaemlékezéseket a Háromszék 2009 végi számaiban.

⁵² A Milícia (rendőrség) és a Securitate (a román kommunista állambiztonság [románul: Departamentul Securității Statului]) tagjai.

⁵³ Lásd: Zahorán Csaba: Románüldözés a Székelyföldön? Egy állítólagos etnikai tisztogatás története. In: Az új nemzetállamok és az etnikai tisztogatások Kelet-Európában 1989 után. Szerk.: Juhász József–Krausz Tamás. L'Harmattan Kiadó–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest, 2009, 274.

A helyi politikai, közigazgatási és gazdasági struktúrák felső vezetését nagyrészt lecserélték. Helyüket a párt- és szakapparátus alsóbb szintjeiről, illetve a korábban háttérbe szorított vagy leváltott vezetőiből és értelmiségiekből szerveződő Nemzeti Megmentési Front-tanácsok töltötték be, a magyar többségű területeken túlnyomó részben magyar nemzetiségűek. A Front helyi szerveiben – vagyis az új, ideiglenes hatalomban – jelen voltak a gyorsan megszerveződő RMDSZ tagjai is.⁵⁴ Mivel a Ceaușescu-féle kisebbségpolitika következtében a rendszer székelyföldi elitjében a románok arányukhoz képest felülreprezentáltak voltak, a leváltott (vagy maguktól elmenekült) vezetők között is viszonylag sok román nemzetiségű volt. A székely megyék közéletének, oktatási és kulturális életének irányítását néhány nap leforgása alatt szinte teljesen „visszavették” a magyarok. Ez lényeges fejlemény volt, hiszen ezek a területek kulcsfontosságúak egy kisebbség életében – a nemzeti identitás ápolása és újrateremtése tekintetében. Megjegyzendő azonban, hogy az állami szempontból kényes pozíciókban továbbra is megmaradt a román túlsúly.

A központi és helyi hatalomba bekerülő magyar vezetők – noha nemzeti vonatkozásban inkább mérsékelteknek számítottak – általában határozottan kiálltak a kisebbségi célkitűzések mellett. Szinte azonnal hozzáláttak az RMDSZ december végi kiáltványában megfogalmazott törekvések közül az egyik legfontosabbnak a megvalósításához, az önálló magyar oktatás visszaállításához, de más téren is nagy energiával indult meg a magyar közösség önszerveződése.

Ám hamarosan a visszahúzódott, átmenetileg elbizonytalanodó román elitcsoportok is mozgolódni kezdtek, és a magyar aktivitásra mintegy válaszképpen létrehozták saját szervezeteiket, többek közt a Vatra Românească (Román Tűzhely) Kulturális Szövetséget. Alapítói a múlt rendszer egykori helyi támaszai és kedvezményezettjei voltak – a Securitate és a Milícia, valamint a párt- és az igazságszolgáltatási apparátus tagjai, katonatisztek, oktatási hivatalnokok (volt főtanfelügyelők és tanfelügyelők, igazgatók stb.), állami vállalatok vezetői.⁵⁵ Az önmagát a román nemzeti érdekeket védel-

⁵⁴ Bővebben lásd: Csata Zsombor: A politikai-adminisztratív elit változásai Csíkszeredában (1968–2000). Magyar Kisebbség, (2002) 1. sz., 260–286.

⁵⁵ Lásd Demény Lajos: Király Károly: Nyílt kártyákkal című könyvének recenzióját. Magyar Kisebbség, II. évf. (1996) 1–2. sz. <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/9601/m960126.html> (2010-04-26). Az 1991. január végén oktatási miniszterhelyettessé kinevezett Demény ugyan-

mező, társadalmi-kulturális civil szervezetként⁵⁶ meghatározó Vatra politikai szárnyaként jött létre nemsokára az Erdélyi Románok Nemzeti Egységének Pártja.⁵⁷ Ezek a csoportok egyre gyakrabban szólaltak fel a magyar igények kapcsán, és a bevált magyarellenessé szólásokat hangoztatva igyekeztek minél ellenségesebb hangulatot kelteni ellenük. Különösen zajosan tiltakoztak a korábban erőszakkal egyesített iskolák szétválasztása ellen, aminek során hirtelenjében számos román tanár maradt munka nélkül a magyar többségű környezetben. Az interetnikus problémákkal a média is behatóan foglalkozott, gyakran hisztérikusan nacionalista hangvételben, tovább gerjesztve a feszültségeket.

Mivel a Nemzeti Megmentési Front az egész országban a korábbi struktúrára épült rá, a Székelyföldön a háttérbe szorult román elit érdekeinek képviselését is felvállalta, különösen ott, ahol az nagyobb súllyal volt jelen (például Marosvásárhelyen). Bár a Front eleinte hajlott a kisebbségpolitikai engedményekre, párttá alakulását követően már képtelen volt feloldani a helyi román és magyar elitek között egyre komolyabbá váló ellentéteket.⁵⁸ A helyzetet bonyolította a „posztkommunista” Front és a „valódi” rendszerváltást követelő antikommunista politikai erők (az 1989 decembere előtti ellenzéki csoportosulások és a „történelmi pártok”, valamint a forradalmárok) közötti szembenállás is: ekkor – 1990. január–februárban – került sor az első „bányászjárásokra”⁵⁹ Bukarestben. Egy kisebbségi konfliktus így akár kapóra is jöhetett az ideiglenes kormánynak, ugyanis elterelhette a figyelmet a politikai válságról, ráadásul az új vezetés a nemzeti érdekek védelme-

---

itt azt is megemlíti, hogy az alapítók 80 százalékát a volt Securitate alkalmazottai, továbbá katonatisztek, ügyészek, orvosok, tanárok alkották.

⁵⁶ Ami lehetővé tette jelenlétét a hivatalosan „apolitikus” intézményekben – mint az egyházban, az államigazgatásban, az igazságszolgáltatásban vagy a hadseregben is. Gallagher, i. m. 1995, 196.

⁵⁷ A későbbi Román Nemzeti Egységpárt.

⁵⁸ Király Károly visszaemlékezése alapján az Iliescu–Roman körüli csoport hamar felismerte a nacionalista Vatra támogatásában rejlő lehetőségeket. Király érdeklődésére azt a cinikus választ kapta, hogy „nektek egymillió szavazatotok van, de a Vatrának 6 millió”. Király, i. m. 1995, 181–182.

⁵⁹ A Zsil-völgyi bányászok bukaresti akcióira a „rend helyreállítására” (valójában a Nemzeti Megmentési Front védelmére).

zójeként léphetett fel. A nacionalista erők hangulatkeltéséhez így fokozatosan a Front egyes vezető politikusai is csatlakoztak.⁶⁰

A marosvásárhelyi konfliktus

Míg a döntéshozói pozíciókba került magyar politikusok úgy érezték, hogy minél rövidebb idő alatt kell minél több eredményt kiharcolniuk, a románok türelmetlenséggel vádolták a magyarokat.⁶¹ Az önálló magyar oktatás újjászervezését elkezdő, nemrég kinevezett oktatási miniszterhelyettest, Pálfalvi Attilát 1990 januárjában le is váltották, de utóda, Demény Lajos folytatta a megkezdett munkát. Az új miniszterhelyettes később is úgy vélekedett, hogy *„épp akkor volt a legkedvezőbb alkalom, hogy a magyar tagozatok önállósuljanak. Ahol ez nem történt meg 1990. január végéig, ott később már nagyon nehéz volt a szükséges szétválás.”*⁶²

Az „iskolaháború”⁶³ azonban hamarosan valódi konfrontációba torkollott.⁶⁴ Az 1990. márciusi összeütközést, „Marosvásárhely fekete márciusát”⁶⁵ tartják a régió első etnikai konfliktusának a rendszerváltások után, megítélése mindmáig meglehetősen ellentmondásos.

A Székelyföld többi vidékén zajló változások aggasztóak lehettek a marosvásárhelyi román elit számára, amely ezért mobilizálta erőforrásait.⁶⁶ Fő

⁶⁰ Gallagher, i. m. 1995, 83.

⁶¹ Uo., 86.; Brubaker, Rogers–Feischmidt, Margit–Fox, Jon–Grancea, Liana: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton–Oxford, Princeton University Press, 2006, 128–129.

⁶² Demény, i. m. 1996.

⁶³ Bővebben lásd: Domokos, i. m. 1996, 135–138.

⁶⁴ Az eseményeket – számos helyi lakossal, magyarokkal és románokkal készített interjúkon és beszélgetéseken keresztül – összefoglalja: Simon, Judit: *Városkép románokkal és magyarokkal*. Nagyvárad, Scripta Kiadó, 2000; Kincses, i. m. 1990; Király, i. m. 1995; Sütő András: *Fülek és fejszések között*. Csíkszereda, Pallas–Akadémia Kiadó, 2001; *Fehér könyv – az 1990. március 19. és 20-i események Marosvásárhelyen*. Budapest, Püski Kiadó, 1991; Gallagher, i. m. 1995; A történetek legújabb magyar feldolgozása Miholcsa Gyula 2010-ben bemutatott dokumentumfilmje: *Marosvásárhely fekete márciusa 1990*. Marosvásárhely, Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány, 2010.

⁶⁵ Kincses Előd idézett visszaemlékezésének is ez a címe.

⁶⁶ Gallagher, i. m. 1995, 87.; Gallagher, i. m. 2004, 110.; Kincses, i. m. 1990, 35–49.; Simon, i. m. 2000, 25.

jelszavaik a magyar szeparatizmus veszélye és a román állam szuverenitásának megvédése voltak. Az éleződő ellentétek egy magyar–román középiskola kapcsán robbantak ki. Az önálló, magyar tannyelvű Bolyai Líceum visszaállításának igénye ugyanis kiváltotta az érintett román diákok és családjaik, valamint a tanárok, illetve egyes értelmiségiek és tanügyi hivatalnokok tiltakozását. A hosszú idő óta először szabadon megtartott magyar nemzeti ünnepet követő napokban magyar és román felvonulásokra és tüntetésekre került sor, sokasodtak a kisebb-nagyobb incidensek is, majd március 19-én elszabadult az erőszak. A román tüntetők kikényszerítették Kincses Elődnek, a megyei Nemzeti Egység Ideiglenes Tanácsa egyik alelnökének lemondását, majd a környező falvakból érkezőkkel megerősítve feldúlták a helyi RMDSZ székhelyét, és összeverték az ott tartózkodó magyarokat (köztük Sütő András drámaíró). Később a magyar ellentüntetéshez is csatlakoztak vidékről jött magyarok, az összetűzések – a karhatalom erélytelen fellépése ellenére – pedig szabályos utcai harcokká fajultak. A zavargásokban már hatan⁶⁷ életüket veszítették és körülbelül háromszázan megsebesültek, amikor a hadsereg bevetésével március 21-től fokozatosan pacifikálták a várost.

Az eseményekről számos, gyakran indulatos és egymásnak ellentmondó vélemény látott napvilágot. A román megnyilatkozások nagy része – még a kormányzat részéről is – többé-kevésbé nyíltan a Romániát fenyegető magyarországi és erdélyi magyar nacionalizmust okolta a zavargásokért. Az ilyen nyilatkozatok nagymértékben hozzájárultak a bizonytalanság érzetéhez, amelyre hivatkozva kellőképpen indokoltnak tűnhetett a Román Hírszerző Szolgálat (SRI) gyors megalakítása.⁶⁸

A marosvásárhelyi összecsapás a magyar köztudatban „magyarellenes pogromként”, a román nacionalista és volt nemzeti kommunista erők szervezte „puccsként” van jelen.⁶⁹ Egyes vélekedések szerint a konfliktus könnyen továbbterjedhetett volna. Király Károly, aki az országos Nemzeti Egység Ideiglenes Tanácsának egyik alelnökeként próbálta megakadályozni a

⁶⁷ Az áldozatok száma az egyes feldolgozásokban különböző. Vö.: Gallagher, i. m. 1995, 88.

⁶⁸ Az új nemzetbiztonsági szolgálat az 1989. december 30-án felosztatott Securitate 15000 alkalmazottjából 6000-et átvett. Gallagher, i. m. 1995, 100.

⁶⁹ De hasonló értékeléssel találkozhatunk több román elemzésben is – például a kommunista diktatúrát elemző Tismăneanu-bizottság jelentése „etnikai diverziónak” nevezi a marosvásárhelyi eseményeket. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Raport Final. București, 2006, 625., 638.

magyarellenes feszültségek eszkalálódását, írta később: „*pontos információim voltak arról, hogy a Kárpátokon kívüli megyékben a tévé által felizgatott tömegek és a Zsil völgyében a bányászok mozgolódnak. (...) A szervezők nem tekintették lezárt ügynek a marosvásárhelyi magyarellenes pogromot március 20-án. A tüzet, a gyilkolást, a pusztítást mindenáron szándékukban volt kiterjeszteni az egész Székelyföldre.*”⁷⁰

A román nemzetvédők szerint azonban a románok csak jogos önvédelemből léptek fel a Magyarország által is támogatott magyar szeparatista és irredenta akciókkal szemben.⁷¹ Ebben a verzióban szintén megvannak a megfelelő magyarázatok az eseményekre – igaz, ezek néhol elég bizonytalan lábakon állnak, és teljesen csak egy zárt, erősen hazafias szellemiségű világképen belül van értelmük.

A konfliktust mindenesetre a székelyföldi rendszerváltás egyik fontos felvonásaként értelmezhetjük, tulajdonképpen a decemberi fordulatra adott román – nacionalista – válaszként, az új, országos és helyi hatalmi viszonyok kialakulásának kontextusában. Akárhogyan is álltak mögötte, a magyarellenes megmozdulások miatt részben valóban megtorpant a magyarok székelyföldi gyors „hatalomátvétele”. Igaz, középtávon csak fékezni sikerült a folyamatot.⁷²

De nem szabad megfeledkezni a decemberi fordulat és a márciusi marosvásárhelyi események ellentmondásos utójátékáról sem. Az 1989. decemberi Hargita és Kovászna megyei incidenseket ugyanis románellenes cselekedetként állították be, de részrehajló és diszkriminatív gyakorlatra utalnak azok az eljárások is, amelyekre a marosvásárhelyi zavargások után került sor, mivel szinte kizárólag magyarokat és cigányokat elmarasztaló ítéletek szü-

⁷⁰ Király Károly: Apró lépések és paktumok politikája. <http://www.geocities.com/hfkhunsor/hunsor/aprolepesek.html> (2010-04-26)

⁷¹ Lásd Ioan Judea ezredessel, a marosvásárhelyi Nemzeti Egység Ideiglenes Tanácsának akkori elnökével vagy Radu Ceonteával, a Román Nemzeti Egységpárt elnökével folytatott beszélgetéseket, valamint a Cuvîntul Liber nevű marosvásárhelyi román napilap cikkei. Simon, i. m. 2000, 22–26., 33–35., 58–63., 72–73., 75–76., 116–124., 131–133., 156–159., 170–171.; Mincan, Mihai–Mihu, Laurențiu: Adevărul despre cazul „Târgu-Mureș”. Evenimentul Zilei. 2005. augusztus 9. További magyarázatokat lásd például Andreescu, Gabriel: 15 ani de la înfruntările din Târgu-Mureș. Ziua. 2005. március 24. <http://www.ziua.ro/display.php?id=172374&data=2005-03-24> (2010-04-26)

⁷² Például a zavargások ürügyéül szolgáló Bolyai Farkas Líceum végül hosszú tárgyalások után, 2005–2006-tól vált tisztán magyar intézménnyé.

lettek.⁷³ Feltehetően a marosvásárhelyi események is közrejátszottak abban, hogy 1990 folyamán is folytatódott a Romániából való tömeges magyar elvándorlás.⁷⁴

A rendszerváltás és következményei

Az önkormányzatiság és fékjei

A romániai átmenet egyik fontos színtere – különösen a romániai magyarok számára – a helyi közigazgatás volt. A diktatúra bukását követő hónapokban a bukaresti Nemzeti Megmentési Front Tanácsának rendeletére alakult területi NMF-tanácsok – 1990 februárjától a Nemzeti Egység Ideiglenes Tanácsai – látták el a közigazgatási feladatokat. Ezeknek a testületeknek az élére a Székelyföldön többnyire magyar nemzetiségű személyek kerültek. Az új rendszer konszolidálódásával a megörökölt, rendkívül centralizált közigazgatást fokozatosan váltotta fel az önkormányzatiságnak több teret engedő, és a helyi lakosság sajátos érdekeit nagyobb mértékben szem előtt tartó szerkezet. Ám a központi irányítás mértékének csökkenése – akár a helyi hatóságok jogköreinek bővítése révén (decentralizáció), akár a gazdaságban végbemenő átalakulásokon keresztül (privatizáció) – egy hosszan elhúzódó, nem egy vonatkozásban még napjainkban is tartó folyamatnak bizonyult.

A fordulat után először 1992-ben tartottak helyhatósági (önkormányzati) választásokat Romániában. Ez alkalommal is érvényesült az a többé-kevésbé mindmáig tapasztalható romániai magyar választói magatartás, amelyet elsősorban az etnikai – magyar–román – törésvonal és nem a többségi társadalomra jellemző – ideológiai alapú – pártpreferenciák határoznak meg.⁷⁵ A helyhatósági választásokon így a székely megyék magyar többségű vidékein többnyire magyar nemzetiségű (RMDSZ-es vagy független) jelöltek szerzik meg a tisztségeket. Az eredményekben a magyarok némileg nagyobb válasz-

⁷³ Simon, i. m. 2000, 195–236.

⁷⁴ Tóth Pál Péter: Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994). Budapest, Püski, 1997, 46.

⁷⁵ Székely István: Választottunk... Az 1990-es és 1992-es parlamenti, valamint az 1992-es önkormányzati választások megyei eredményeinek értékelése. Magyar Kisebbség, II. évf. (1996) 1–2. sz.

tási hajlandósága mellett a román szavazatok megosztottsága is fontos szerepet játszik.⁷⁶

Itt kereshetjük a romániai decentralizáció lassúságának egyik lényeges okát is. Az önkormányzatiság bővítésére irányuló törekvések ugyanis nemcsak a román közigazgatás központosító hagyományaival kerültek szembe, hanem – különösen a Székelyföldön – a román nemzetállami reflexekkel is.⁷⁷ Ezért Bukarest, az önkormányzati rendszer kiépülésével és a magyarság székelyföldi „térnyerésével” párhuzamosan, továbbra is igyekszik ellenőrzése alatt tartani és lehetőségek szerint megerősíteni a központi irányítású struktúrákat.⁷⁸ A román államiség székelyföldi „bázisait” a román kulturális és oktatási intézmények, az ortodox egyház és részben a dekoncentrált szervek (a központi közigazgatás helyi, de központi irányítású szervei) és állami vállalatok alkotják. Kulcsfontosságú szerepet töltenek be az erőszak-szervezetek, azaz a rendőrség és a csendőrség, a titkosszolgálatok, illetve a hadsereg Székelyföldön állomásozó egységei is. Ezeknek az erősítését magyar részről – vérmérséklet függvényében – rendszerint vagy magyarellenessé lépésként értelmezik, vagy pedig pragmatikusan megpróbálják minél jobban integrálni a szóban forgó intézményeket a térség életébe.⁷⁹ Az önkormányzatok korlátai azonban másutt is megnyilvánulnak – egyrészt a helyhatóságok Bukaresttől való anyagi függésében, másrészt az önkormányzatok és a dekoncentrált állami szervek pontos hatáskörének tisztázatlanságában.⁸⁰ A közigazgatásban további jelentős tényezőként van jelen a prefektusi intézmény. A központi kormányzatot megyei szinten képviselő prefektus kiterjedt jogosítványokkal rendelkezik, és a választott helyhatóságokkal párhuzamosan ténykedik. A prefektusok szerepe a Székelyföldön – kimondva-kimondatlanul – a román nemzeti érdekek megjelenítése, működésük tehát etnikai dimenzióval is bír. Így nem csoda, ha általában heves viták övezik a két magyar

⁷⁶ Bodocan, Voicu: *Etnie, confesiune și comportament electoral în Transilvania*. Cluj–Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001, 161.

⁷⁷ Bővebben lásd: Culic, Irina: *Vidék és főváros. A román állam és a regionalizáció problematikája*. Regio, 13. évf. (2002) 1. sz., 63–65.

⁷⁸ Tánczos Vilmos: *Kettős hatalmi szerkezet a Székelyföldön*. Magyar Kisebbség, IV. évf. (1998) 2. sz., 359.

⁷⁹ Uo., 348.

⁸⁰ Kassay János: *A Székelyföld közigazgatása*. In: Székelyföld. Szerk.: Horváth Gyula. MTA Regionális Kutatások Központja–Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2003, 366–367.

többségű megye prefektusi tisztségének betöltését, de nem ritkák a prefektúrák és a helyi hatóságok közötti súrlódások sem. Például 1992-ben Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda magyar lakossága tömegesen tüntetett a magyar prefektusok románokkal való felváltása ellen,⁸¹ míg 2005 elején a Kovászna megyei magyar prefektus kinevezése váltotta ki a helyi román politikai erők tiltakozását.

Az egyre erősödő, „magyar kézben” lévő székelyföldi helyi hatalom és a központ között nagyjából az ezredfordulóra alakult ki bizonyos *modus vivendi*. Ez az egyensúlyi állapot azonban meglehetősen törékeny, és az erőviszonyok alakulása, illetve a belpolitikai konstellációk függvényében folyamatosan változik.⁸²

Együttélés, feszültségekkel

Az államszerkezet átalakítása és a kisebbségpolitikával kapcsolatos nyugati elvárásokhoz való alkalmazkodás gyökeresen megváltoztatta a magyar–román együttélést a Székelyföldön. A helyi román közösségek – szinte teljes mértékben az államhatalomra támaszkodó – dominanciája megszűnt, a románok pedig a továbbra is román jellegűnek megmaradt állami intézmények, valamint az ortodox egyház és saját civil társadalmuk falai mögé húzódtak vissza.⁸³ Ez a változás fokozatosan ment végbe, és számos konfliktus kísérté.⁸⁴ A román elitcsoportok ugyanis még a fordulat után is ragaszkodtak a korábbi, a nyolcvanas évek végére kialakult helyzethez, míg a magyarok az azelőtti

⁸¹ Ennek hatására átmenetileg egy magyar és egy román kormánybiztos került a hivatalok élére.

⁸² Ezt mutatják a 2008 végi kormányváltást követő személycserék körüli feszültségek is, amelyeket az RMDSZ ismételt kormányra kerülése oldott meg 2009 végén.

⁸³ Lásd: Tánczos, i. m. 1998, 340–341.; Bíró A. Zoltán–Gagy József: Román–magyar interetnikus kapcsolatok Csíkszeredában: az előzmények és a mai helyzet. *Antropológiai Műhely*, 1. évf. (1993) 1. sz., 80–82.; Váry O. Péter: Előretolt helyőrségek Háromszéken. In: *Romániai magyar évkönyv 2002*. Szerk.: Bodó Barna. Temesvár–Kolozsvár, Szórvány Alapítvány–Polis, 2002, 248–258.

⁸⁴ Ezzel a folyamattal kapcsolatban egy román kutató egyenesen arról ír, hogy a magyarok 1989 decemberében saját, „magyar forradalmukat” vívták a románok ellen privilegizált státusuk visszaszerzése érdekében. Cobianu-Băcanu, Maria: *Româniile la contactul dintre culturi (Relațiile interetnice)*. București, Editura România pur și simplu, 2006, 214.

magyar fölény visszaállítására törekedtek. Tulajdonképpen mindkét fél célja a másik rovására érvényesülő aszimmetrikus viszony kialakítása volt.⁸⁵

Az első csapás közvetlenül az 1989-es forradalmat követően érte a helyi román társadalmat, amikor szembesülnie kellett a „magyar világ” újjáalakulásával. A magyar utcanévek megjelenése, a magyar jellegű társadalmi megmozdulások és események „tulajdonképpen sokkoló értelemben hatottak a helyi román világra.”⁸⁶ A kilencvenes évek első felének nacionalista kitérői után, az RMDSZ kormányzati részvétele és az önkormányzati jogkörök kiterjesztése eredményeképpen újabb látványos „veszteségek” érték a románokat: például engedélyezték a kisebbségi nyelvhasználatot a hivatalos életben, és szabályozták a magyar nemzeti jelképek használatát is.⁸⁷ A nacionalista ideológiában nevelkedett románok kezdetben ingerülten fogadták a korábban erőszakkal elfojtott magyar nemzeti érzés megnyilvánulásait. A magyar himnusz eléneklését, a magyar szimbólumok használatát és a számukra ismeretlen kultúra és érthetetlen nyelv térhódítását⁸⁸ sokan – főleg a román elitek tagjai – a magyar nacionalizmus túlzásaiként vagy legalábbis saját világuk szűkítéseként élték-élik meg.⁸⁹ A Székelyföldön ezeket az ellenérzéseket felerősíti a magyar többség és a helyi magyar hatalmi túlsúly is, amellyel szemben a helyi román vezetők eleinte főképp az államra támaszkodtak, majd fokozatosan saját közösségük kiépítésébe fogtak.⁹⁰

A két közösség közötti súrlódások kézzelfoghatóan nyilvánulnak meg a „két világ” találkozási pontjain – a szimbolikus térhasználat, valamint a nem-

⁸⁵ Az aszimmetrikus viszonytal kapcsolatban lásd: Biró–Gagyí, i. m. 1993, 103–105. Érdemes lenne megvizsgálni a tősgyökeres székelyföldi románok és a 20. század második felében betelepült románok közötti esetleges különbségeket is.

⁸⁶ Biró–Gagyí, i. m. 1993, 80.

⁸⁷ A kisebbségi nyelv hivatalos használatát 1997-ben tették lehetővé azokon a településeken, ahol arányuk meghaladja a 20%-ot, a nemzeti jelképekről pedig egy 2002-es kormányhatározat rendelkezett.

⁸⁸ Tánczos, i. m. 1998, 344–345.

⁸⁹ Például egy felmérés szerint a sepsiszentgyörgyi románok leggyakoribb panaszai a román múltat nem tükröző utcanévekre és nyelvi nehézségekre vonatkoztak. Salat Levente–Veres Valér: Central and Local Public Administration in the Dynamics of Inter-Ethnic Relations in Romania. *Revista Transilvană de Științe Administrative*, nr. 1. (2003) 9., 16–18.

⁹⁰ Lásd még: Tánczos Vilmos: A székelyföldi románok politikai magatartása. 1992. (kézirat), Jakabffy Elemér Alapítvány kézirat-katalógusa, K381., 3–6.

zeti- és állami ünnepek kapcsán.⁹¹ Rendszeres feszültségforrást jelent az állami szférában (a közintézményekben, de-koncentrált intézményekben és állami vállalatoknál) dolgozók nemzetiségi megoszlása is. Az 1989 óta eltelt időszakban a románok korábbi, nyomasztó felülreprezentáltsága⁹² jelentősen mérséklődött, igaz, a román állam említett „támaszpontjain” továbbra is megfigyelhető. Ugyanakkor a választott helyhatóságokban magyar túlsúly alakult ki. A helyzetet találóan ragadta meg egy interjúban Antal Árpád, Sepsiszentgyörgy 2008-ban megválasztott polgármestere: *„itt a városháza a magyaroké, a prefektúra a románoké”*.⁹³ A kölcsönös bizalmatlanságot a magyar autonómia-törekvéseket övező ellentétek is növelik. A magyarok – és különösen a székellyöldi magyarok – számára központi célkitűzésként megjelenő, erős szimbolikus töltettel is bíró autonómiát ugyanis nemcsak az országos román politikai elit és a közvélemény nagyobb része utasítja el, hanem időnként a helyi

⁹¹ Ezzel kapcsolatban lásd pl.: Bodó Julianna–Bíró A. Zoltán: Szimbolikus térfoglalási eljárások, illetve Gagyi József: Bernády-szobor bajlatta városban. In: Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székellyöldi régióban. Szerk.: Bodó Julianna. Csíkszereda, KAM–Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Pro-Print Könyvkiadó, 2000. Lásd például: Florescu, Gabriel: „Considerăm că ziua de 15 martie este pentru români o zi de comemorare a victimelor inocente ucise în 1848–1849.” Cuvîntul Nou, 2000. március 17.; Román ünnep – magyar gyász. Felhívás Csíkszereda polgáraihoz. Transindex, 2001. november 30. <http://itthon.transindex.ro/?cikk=476> (2010-04-26); Ünnep, ha megalázhatnak? A Reform Tömörülés állásfoglalása. Transindex, 2001. december 5. <http://itthon.transindex.ro/?cikk=494> (2010-04-26); Demetriad, N.: Manifestări politico-educative în județul Covasna în cinstea zilei de 15 martie. Cuvîntul Nou, 1992. március. 14. 2.; De ce nu vor românii din Sfântu Gheorghe ca str. 1 Decembrie să fie rebotezată? Cuvîntul Nou, 1999. április 2.; Domokos Péter: Funar szelleme kísért Sepsiszentgyörgyön. Erdélyi Riport, IV. évf. (2005) 1. sz.; Csapó: a székelly nagygyűlés tömegdemonstráció, nem politikai megnyilvánulás! Transindex, 2006. február 28. <http://itthon.transindex.ro/?hir=10678> (2010-04-26); Tiltakoznak a nagygyűlés ellen a hargitai és kovásznai román civil szervezetek. Transindex, 2006. március 6. <http://itthon.transindex.ro/?hir=10727> (2010-04-26); Bálint B. Eszter: Félkatonai székellyek menni autonómia. Transindex, 2006. március 9. <http://itthon.transindex.ro/?cikk=4026> (2010-04-26); Stoichici, Cristian: Covăsenii au rămas fără poartă la intrarea în Ținutul Secuiesc. Cotidianul, 2007. augusztus 21. Bíró Blanka: Koszovónak látták Sepsiszentgyörgyöt. Krónika, 2009. május 7.

⁹² Kassay, i. m. 2003, 366.; Tókécs László: Egy kifejezés és ami mögötte van. Vörösberény, Balaton Akadémia, 1993, 13.

⁹³ Nahoi, Ovidiu–Ioniță, Ion M.: România văzută de un radical ungur. Adevărul, 2009. április 6.

román vezetők is hangosan tiltakoznak ellene, miközben a két közösség között tulajdonképpen nem is folyik érdemi párbeszéd a kérdésről.⁹⁴

Nem éppen problémamentes az ortodox egyház székelyföldi szerepvállalása sem. Az 1989-es fordulat után a román „nemzeti” egyház a többségében római katolikus, református vagy unitárius felekezetű vidéken a román nemzetállami érdekek fontos képviselőjévé vált.⁹⁵ Egyúttal komoly közösség-szervező és identitásápoló feladatokat is ellát, és felvállalja a helyi román közösség sérelmeinek tolmácsolását is.⁹⁶ Ebbéli ténykedése idegenkedést vált ki a magyar közvéleményben, de az ortodox egyház megítélését történelmi sérelmek is beárnyékolják – például a két világháború közötti, már említett „visszarománosítási” törekvések miatt.⁹⁷ A Kovászna és Hargita megyei ortodox püspökséget 1994-ben alapították,⁹⁸ és mivel támogatása a román elem erősítését jelenti, azóta is viszonylag bőkezű állami szubvenciókban részesül. Voltak, akik már a püspökség létrehozását is magyarellenes lépésként, a románok nyelvi és vallási térhódításaként értékelték, ténykedésében pedig a román asszimilációs politikának az ortodox egyház segítségével történő folytatását látták. Az „ortodox terjeszkedés” képzetét néha az intézmény egyes képviselőinek – köztük magának Kovászna–Hargita püspökének – a megnyilatkozásai is alátámasztani látszanak.⁹⁹

⁹⁴ Ezzel kapcsolatban lásd például: Márton János: Székelyföld területi autonómiája. Magyar Kisebbség, IX. évf (2004) 1–2. sz., 140–143., 182–184., illetve: Declarație. Adunarea reprezentanților românilor din județele Covasna, Harghita și Mureș, 18 noiembrie 2006. <http://www.forum-harghitacovasna.ro/> (2010-04-26), illetve: Lăcătușu, Ioan: Argumente împotriva autonomiei teritoriale pe criterii etnice a așa-zisului „Ținut Secuiesc”. Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2008.

⁹⁵ Tánczos, i. m. 1998, 353–354.

⁹⁶ Popescu, Ion Longin: „Județele Harghita și Covasna au ajuns o Insulă a Șerpilor în centrul României” – Interviu cu P.S. Ioan Selejan. In: Popescu, Ion Longin: O Insula a Șerpilor în centrul României. București, România pur și simplu, 2006, 1–6.

⁹⁷ Erre a nézőpontra kiváló példa a Hagymakupolás honfoglalás című film. Rendezte: Csáky Zoltán és Marossy Géza. Duna Televízió, 2001.

⁹⁸ Oláh-Gál Elvira: „Missziót vállaltunk ezen a vidéken”. Beszélgetés Ioan Selejan püspökkel, a Hargita–Kovászna Görögkeleti Püspökség főpapjával. Erdélyi Napló, 2003. május 7.

⁹⁹ Lásd az említett interjút.

Zsarnoki kisebbség? – a „Har–Kov jelenség”

A székelyföldi románok képviselőiben ténykedő szervezetek, intézmények és személyek gyakran sérelmezik a helyi magyar hatalom románokhoz való viszonyulását. Komoly bírálatok érik az RMDSZ-t, amelyek szerint a szövetség és a magyar elit pusztán számításból folytatja a „sovinisza”, „románellenes izgatást”, mivel a lakosság szintjén az interetnikus kapcsolatok általában nem rosszak.¹⁰⁰ Egy másik vád a magyar párt pozícióira irányul: mivel helyi szinten az RMDSZ a legnagyobb politikai erő, és gyakorlatilag a fordulat óta – a kormányok színezetétől függetlenül – többséggel bír a Székelyföldön, itt „demokrácia helyett már etnokráciáról van szó”.¹⁰¹ A kritikák szerint a helyi románságot diszkrimináció sújtja, helyenként állandósult a románellenes légkör, és „valóságos háború folyik a román nyelv ellen”.¹⁰² Az is gyakori panasz, hogy a székelyföldi románok asszimilációnak vannak kitéve,¹⁰³ mi több, hogy Hargita és Kovászna megyében állandó etnikai tisztogatás folyik.¹⁰⁴

A két magyar többségű megyében élő románok elégedetlenségének okai sokrétűek, sérelmeik megalapozottságát csak egy, az egyes konkrét esetekre is kiterjedő, alapos és elfogulatlan vizsgálat tárhatná fel. Általában véve azonban kijelenthetjük, hogy az okokat egyszerre kell keresnünk a helyi román és magyar elitcsoportok legitimációs igényében, a központi támogatásokért folyó versengésben, a többség-kisebbség kapcsolat fordított voltában, valamint a helyi románok mentalitásában. Ez utóbbi arra a hozzáállásra vonatkozik, amely a nemzetállami ideológia hatására alakult ki a Székelyföldön élő románok jó részében, különösen az értelmiségben: az országos szinten többségi

¹⁰⁰ Lásd pl.: Cobianu-Băcanu, i. m. 2006, 199.

¹⁰¹ Lăcătușu, Ioan: Aspecte ale conviețuirii interetnice din județele Covasna și Harghita. In: Buletinul Ligii cultural-creștine Andrei Șaguna 1998–2001. Sf. Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2002, 89–92.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Lásd például: Cobianu-Băcanu, Maria: Drama maghiarizării românilor din Covasna și Harghita. Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2000. A székelyföldi román civil társadalom és a politikai vezetők panaszainak és félelmeinek összefoglalását lásd: Lăcătușu, Ioan: Tendințe de enclavizare a unui spațiu românesc–Covasna-Harghita. București, Editura România pur și simplu, 2004.

¹⁰⁴ Lásd: Procesul constant de epurare etnica din județele Harghita și Covasna–luare de pozitie adresata Presedintiei Romaniei, Guvernului si Parlamentului. Pozitia academicienilor. <http://www.partidulcivcmaghiar.com/Articol.asp?ID=3> (2010-03-31)

státusú románok ugyanis itt is elvárják, hogy többségiként kezeljék őket. Ezzel szemben gyakorlatilag kisebbségi helyzetben vannak, és kénytelenek megbirkózni annak számos nehézségével. Ez – fordítva – a magyarokra is igaz, akik viszont helyi többségben is hajlamosak a kisebbségi, sérelmi-etnocentrikus diskurzusra.¹⁰⁵

A kissé paradox helyzet ellenére az első pillantásra akár úgy is tűnhet, hogy a székelyföldi magyar–román viszonylatban ugyanazzal a „klasszikus” többségi-kisebbségi problémával találkozunk, mint országos szinten, román–magyar vonatkozásban, csak fordított szereposztásban. Noha a székelyföldi románok számos gondja valóban megegyezik a magyar kisebbség – különösen a szórványközösségek – nehézségeivel, ez több tekintetben mégsem állja meg a helyét. Elsősorban azért, mert a helyi román kisebbség mögött – a rendszeres panaszok ellenére – továbbra is ott áll a (román) állam és annak intézményrendszere.

A feszültségek alkalmanként egy-egy, meglehetősen mediatizált „üggé” sűrűsödnek össze. Az első felvonásra 1990 végén került sor, amikor a Román Nemzeti Egységpárt kezdeményezésére parlamenti bizottság alakult a forradalom alatt és után a Székelyföldön elkövetett, románellenesként értelmezett atrocitások kivizsgálására.¹⁰⁶ 1991 őszére elkészült a két megye magyar társadalmát – és főképp elitjeit – meglehetősen elmarasztaló jelentés.¹⁰⁷ A vizsgálatok eredményét zavaros időszakban terjesztették a parlament elé,¹⁰⁸ ami hozzájárult ahhoz, hogy tartalma heves viharokat váltson ki a törvényhozásban és a médiában, számos magyarellenes kirohanással. A bizottság két magyar (RMDSZ-es) tagja által megfogalmazott különvélemény és a magyar képviselők felszólalásai ugyan a jelentés számos állítását megcáfolták, ám azt a parlament 1992 elején mégis elfogadta. A vita során egyes román képviselők javaslataiból egyértelművé vált az a törekvés, hogy megfordítsák

¹⁰⁵ Lazăr, i. m. 2000, 360–361., ill. Salat–Veres, i. m. 2003, 9.

¹⁰⁶ Hivatalosan a „Hargita és Kovászna megyei munka- és lakóhelyükről 1989. december 22. után távozni kényszerült személyek meghallgatására” alakult meg a bizottság. Lásd: Zahorán, i. m. 2009, 270.

¹⁰⁷ Raportul Comisiei parlamentare de audiere a persoanelor care, după 22 decembrie 1989, au fost nevoite să-și părăsească locul de muncă și domiciliul din județele Harghita și Covasna. București, Parlamentul României, 1991.

¹⁰⁸ Nem sokkal a Petre Roman-kormányt (1990–1991) megbuktató bányászjárás után és az RMDSZ egy csoportjának székelyföldi autonómia-kezdeményezése idején, mindehhez a nemzetközi keretet pedig a délszláv polgárháború adta.

az Erdélyben és a Székelyföldön 1989 decemberében elkezdődött – szerintük románellenes irányú – folyamatokat.¹⁰⁹ Az RMDSZ betiltása, a két megye militarizálása, az oktatásban, közigazgatásban stb. lezajlott változások felülvizsgálata és egyéb javasolt intézkedések komoly csapást mértek volna a romániai magyarság addigi eredményeire. Erre végül nem került sor, igaz, a forradalom idején a karhatalom elleni támadásokban részt vett magyarok ellen több eljárás is indult.¹¹⁰

Az ún. „Hargita–Kovászna jelenség” azóta visszatérő motívumként van jelen a román közéletben, és időnként – például 1997-ben vagy 2001-ben – az országos politika homlokterébe kerül. A vádak hasonlóak – elsősorban a magyar szeparatizmusra, a székelyföldi románok diszkriminációjára és elnyomására vonatkoznak.¹¹¹ A „Har–Kov ügyekben” plasztikusan mutatkozik meg az interetnikus kapcsolatok és a többség-kisebbség együttélésének rendezetlensége,¹¹² valamint a magyar és román nemzetépítés közötti ellentét. Ám az egész problémakört több kérdés is övezi. Ezek egyike, hogy a Székelyföldön megnyilvánuló románellenességet mennyire csak a helyi román elit túlozza el,¹¹³ annak érdekében, hogy folyamatosan napirenden tartsa az ügyet. És vajon milyen mértékben beszélhetünk *tényleges* etnikai konfliktusról,¹¹⁴ és nem inkább csak bizonyos politikai, gazdasági vagy társadalmi érdekellentétek etnicizálásáról, azaz a helyi román és magyar elitek nemzeti-színű lobogók alatt vívott hatalmi küzdelméről van-e szó? Egy olyan harcról,

¹⁰⁹ Lásd például Petre Țurlea, a Nemzeti Megmentési Front képviselőjének javaslatait: Monitorul Oficial al României, Partea a II-a, Nr. 238. (1991. október 15.) 9–10, illetve Ioan Gavra, a Román Nemzeti Egységpárt képviselőjének felszólalását: MO. Partea a II-a, Nr. 251. (1991. október 25.) 18–19. vagy Romulus Vulpescu, a Front szenátorának kezdeményezését: MO. Partea a II-a, Nr. 254. (1991. október 29.) 14.

¹¹⁰ Ezzel kapcsolatban lásd pl.: Iochom István: Az Agache-ügy filmkockái. In: Romániai Magyar Évkönyv 2001. Szerk.: Bodó Barna. Temesvár–Kolozsvár, Szórvány Alapítvány–Polis Könyvkiadó, 2001, 241–246.

¹¹¹ Az 1997-es és 2001-es „Hargita–Kovászna” indítványokat a törvényhozásban mindkét esetben leszavazták.

¹¹² Biró A. Zoltán: „Csodálatos” és „intoleráns” vidék. Jegyzetek a Har–Kov problémáról. In: Biró A. Zoltán: Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról. Csíkszereda, Pro-Print, 1998, 173.

¹¹³ Salat–Veres, i. m. 2003, 18.

¹¹⁴ Lásd: Tánczos, i. m. 1998, 357–360. Az etnikai konfliktusok értelmezésével kapcsolatban lásd: Brubaker, Rogers: Csoportok nélküli etnicitás. Beszélő, (2001) 7–8. sz., 60–66.

amelyben a magyar elitcsoportok a helyi magyar többségre és az RMDSZ – még népszerűségének fokozatos eróziója ellenére is – viszonylag stabil, szükség esetén pedig mozgósítható tömegbázisára támaszkodhatnak, míg a románok csak meglehetősen korlátozott befolyással bíró civil szervezeteikre és egyesületeikre, illetve az államra számíthatnak.

A jelenség mindenesetre kiváló keretet biztosít a helyi és országos elitek számára a nemzeti-nemzetvédő érdekek megjelenítéséhez és a legkülönbébb regionális vagy akár országos hatalmi erőpróbákhoz. Egyúttal figyelemelterelő politikai (mű)botrányként is szolgálhat, de alkalmat nyújt az ellenzékben lévő pártoknak az aktuális kormányzat bírálására is, hogy magára hagyta a Hargita és Kovászna megyei románságot. Ugyanúgy természetesen magyar részről is jól használható az etnikai mozgósításra. A jövőre nézve az lehet érdekes, hogy vajon a politikusok és értelmiségiek újabb nemzedékei – székelyföldi és országos szinten – is folytatják-e majd ezeket a játszmákat, vagy pedig másképp fognak közelíteni a székelyföldi magyar–román viszonyhoz. Az utóbbi években – a székelyföldi román társadalom differenciálódásától nem teljesen függetlenül – egyre több biztató jel utal a pozitív irányú elmozdulásra.¹¹⁵

Egy etnikai konfliktus lehetősége Romániában 1989 után

Az átmenet időszakában a régió szinte minden, jelentősebb kisebbségi közösséggel bíró államát érintette az etnikai kérdés. A megrázkódtatások Romániát sem kerülték el, ám – több szomszédjától eltérően – Romániának mégis sikerült nagyobb konfrontáció nélkül átvészelnie a régi világrend összeomlását követő első két évtizedet. Pedig a marosvásárhelyi zavargások napjaiban úgy tűnhetett, hogy a nemzetiségi feszültségek akár polgárháborúba is torzollhatnak. A mindkét oldalon terjedő hisztéria az adott pillanatban az erőszak felé látszott terelni az események menetét, de ezt végül sikerült elkerülni. Ez a későbbiekre is igaz: a kilencvenes évek felfokozott nacionalista légkö-

¹¹⁵ Ezzel kapcsolatban lásd: Domokos Péter: Körbe-körbe-karikába. Román civil szervezetek Kovászna megyében. Erdélyi Riport, IV. évf. (2005) 14. sz.; Manolăchescu, Dan: Székelyföld mítoszai. Sepsiszentgyörgy, ZAKA Edit Kiadó, 2009.

re, a magyarellenes diskurzus és az időnként heves magyar megmozdulások¹¹⁶ ellenére a magyar–román ellentétek sosem vezettek komolyabb erőszakos cselekedetekhez. Az 1990 márciusában annyira valóságos magyar–román konfliktus egyfajta „virtuális háborúvá” alakult át, amelyet elsősorban a médiában, a parlamentben vagy tüntetésekkel, felvonulásokkal, petíciókkal folytatnak, néha egy-egy látványos, jobbra szimbolikus jelentéssel bíró „üt-közzettel”. Az, hogy a marosvásárhelyi összecsapás nem ismétlődött meg, arra enged következtetni, hogy a konfliktus inkább volt felülről szervezett, mesterséges megmozdulás, mint az etnikai gyűlölködés spontán kirobbanása.¹¹⁷ Ám a konfrontáció pusztá ténye arra utal, hogy még akkor is számolni kell a magyar–román ellentétekkel, ha azokat csupán az elitek közötti kötélhúzásnak tekintjük, miközben az „egyszerű emberek” és a „hétköznapiak” szintjén „minden rendben van”.

Az etnikai összetűzés mint potenciális veszély a későbbiekben sem tűnt el teljesen. A Román Hírszerző Szolgálat (SRI) jelentéseiben időnként reális fenyegetésként bukkannak fel a különféle magyar kezdeményezések.¹¹⁸ Alkalmanként a román médiában is felröppennek különféle híresztelések magyarországi székely paramilitáris csoportokról, illetve titkos székelyföldi fegyverraktárakról.¹¹⁹ A koszovói fejlemények kapcsán ugyancsak felkavarták a román közéletet a Koszovó–Erdély/Székelyföld közötti lehetséges párhuzamok, különösen az 1999-es NATO-beavatkozás vagy Koszovó 2008-as függetlenségének kinyilvánítása alkalmából.¹²⁰

¹¹⁶ Például a székelyudvarhelyi „Cserehát-ügy”. Lásd: Máthé László Ferenc: Tíz éve költöztek be az apácák a Cserehátra. Udvarhelyi Híradó, XVIII. évf. (2007) 233. sz.; Mungiu-Pippidi, Alina: Transilvania subiectivă. București, Humanitas, 1999, 140–141.

¹¹⁷ Gallagher, i. m. 1995, 94.

¹¹⁸ Andreescu, Gabriel: Extremismul de dreapta în România. Anexa I. Serviciul Român de Informații – instituție promotoare a ultranaționalismului. Cluj, Editura CRDE, 2003, 85–98. De jellemző példa a 2001-es „Har-Kov ügy” is, amikor a SRI igazgatója megerősítette a belügyminiszter beszámolóját a „román állam tekintélyének meggyengüléséről” Hargita és Kovászna megyében.

¹¹⁹ Lásd: Secuii paramilitari. Ziua, 2006. március 9.; ezzel kapcsolatban lásd: Mungiu-Pippidi, i. m. 1999, 136.

¹²⁰ Ezzel kapcsolatban lásd: Zsigmond Csilla: A NATO-terjeszkedés és a koszovói háború a román sajtóban (1999. március 1. – április 30.). Magyar Kisebbség (2000) 1. sz.; Tibori Szabó Zoltán: Koszovó vitákat kavart Romániában. Népszabadság, 2008. január 5.

Az, hogy többé mégsem éleződött ki a magyar–román viszony, több tényezőnek köszönhető. Az egyik legfontosabb ezek közül az, hogy a romániai magyar kisebbség közel kilencvenéves történetében nem volt hagyománya az érdekérvényesítés erőszakos módjának. Kisebb konfliktusoktól eltekintve ez mindig békésen történt. Jelentős szerepe volt ebben a mindenkori romániai magyar politikai elitnek is – a két világháború között az Országos Magyar Pártnak, 1989 után pedig a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek –, amely a problémákat parlamenti keretek között tartotta, és úgy kereste rájuk a megoldásokat. Ebben nyilván a józan számítás is közrejátszott: a körülmények (a nemzetközi politikai helyzet, Magyarország lehetőségei és külpolitikája, a romániai magyarság földrajzi elhelyezkedése és egyéb, társadalmi feltételek) mérlegelése után a magyar közösség képviselőiben fellelőknek nem állhatott érdekében egy beláthatatlan kimenetelű kalandor akció. Igaz, voltak pillanatok, amikor radikális alternatívák is megfogalmazódtak, ám ezek végül mégsem bontakozhattak ki.

Ha a román oldalt vizsgáljuk meg, akkor talán az volt az etnikai konfliktus elkerülésének egyik leglényegesebb feltétele, hogy a nacionalista diskurzus és egyes kisebbségellenes intézkedések ellenére Romániában sosem vált meghatározóvá a szélsőséges erők befolyása, még a kilencvenes évek első felében, azaz a nyíltan nacionalista pártok kormányzati szerepvállalása idején sem.¹²¹ Noha az 1989 utáni román kisebbségpolitika megítélése korántsem egységes, az tagadhatatlan, hogy a román állam végül biztosította az alapvető kisebbségi jogokat. Feltehetően ebben nagyobb szerepe volt a koalíciós politika szükségleteinek, mint annak, hogy a román politikusok és véleményformáló értelmiségiek többsége belátta volna a kisebbségi követelések jogosságát. Ezt támasztja alá a jogok és az önkormányzatiság bővítésének lassú, olykor akadozó folyamata is, valamint az a körülmény, hogy a magyar közösség semmivel sem kapott többet, mint amit a nemzetközi közvéleményre való tekintettel a mindenkori kormányzat meg kellett, hogy adjon, illetve amit az RMDSZ-nek sikerült kicsikarnia. A fordulat utáni román elitek túlnyomó része számára ugyanis a nemzet- és államépítés mintájául változatlanul az egykori francia modell szolgál, viszonylag merev és egyértelmű (többségi-kisebbségi) szereposztással, így elvből elutasítják például az etni-

¹²¹ Mungiu-Pippidi, i. m. 1999, 188.

kai elvű autonómia gondolatát.¹²² Ám mindeddig a kisebbségi jogok fokozatos bővítése is elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy az időnként fellobbanó interetnikus ellentétek ne fajuljanak el.

A belső viszonyok mellett legalább ennyire számítottak a nemzetközi körülmények is,¹²³ annál is inkább, mivel a magyar kisebbség vonatkozásában Magyarország is érintettnek tekintette magát. Miután Magyarország és Románia politikai elitjei elkötelezték magukat az euroatlanti katonai-politikai struktúrákhoz (NATO, Európai Unió) való csatlakozás mellett, ezek közvetve vagy közvetlenül hozzájárultak a feszültségek tompításához. Az EU, az USA és a NATO közvetítése vagy nyomásgyakorása, majd az uniós követelmények – kisebbségi szemmel nézve – kétségkívül pozitív irányban befolyásolták az átmenet során végrehajtott szerkezeti változtatásokat is.

A romániai magyar közösség helyzete az 1989-es fordulat után – a kilencvenes évek kitérői ellenére – sokat javult, ami jelentős mértékben csökkentette egy etnikai konfliktus veszélyét. A különféle pozitív irányú folyamatok arra utalnak, hogy talán lehetséges a romániai magyarság asszimiláció nélküli integrálódása a romániai társadalomba. Mindazonáltal nem szabad megfeledkeznünk sem a helyi szinten megnyilvánuló ellentétekről, sem pedig arról a körülményről, hogy az elért eredményeket kissé bizonytalanná teszi a kisebbségi kérdés átfogó rendezésének elmaradása. Ez utóbbira ugyanis – az euroatlanti struktúrákhoz való csatlakozás után – már a nyugati nyomás sem kötelezi a román eliteket, azaz adott esetben a feszültségek akár ki is újulhatnak, mint ahogy azt Szlovákia esete mutatja.¹²⁴

¹²² Lásd például Traian Băsescu román államfő különféle megnyilatkozásait (2009-ben, Budapesten vagy Tusnádfürdőn), amelyekben határozottan elvetette a területi autonómiát.

¹²³ Ezzel kapcsolatban lásd Borsi-Kálmán Béla: Megbékélés vagy beletörődés. Történetsszemmel a magyar–román (román–magyar) alapszerződésről. In: Borsi-Kálmán Béla: A Békétlenség stádiumai. Budapest, Osiris Kiadó, 1999, 288–295.; Iordachi, Constantin: „The Romanian–Hungarian Reconciliation Process, 1994–2001: from Conflict to Co-operation”. *PolSci. Romanian Journal of Political Science*, Vol. 1 (December 2001) Nr. 3–4., 88–134.

¹²⁴ Robert Fico 2006-ban megalakult kormányában a SMER mellett Ján Slota nacionalista Szlovák Nemzeti Pártja és a Vladimír Mečiar vezette HZDS is helyet kapott. A koalíció működése alatt nemcsak a szlovákiai magyar–szlovák feszültségek újultak ki, hanem az államközi viszony is megromlott Magyarország és Szlovákia között.

Konklúzió

A bevezetőben feltett – a nemzeti kommunizmus székelyföldi lebontásának folyamatára és egy esetleges etnikai konfliktusra vonatkozó – kérdésekre megfogalmazott válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy a „magyarkérdés” kezelésében látványosan tükröződik a sajátos romániai átmenet, azaz a korábbi berendezkedéssel való szakítás lassúsága és felemás volta. Bár 1989 végén a „kommunista” jelző eltűnt a közéletből, a „nemzeti” egy időre még a korábbinál is hangsúlyosabban jelent meg. Annál is inkább, mert Romániában a nemzeti eszmét mind a többségi román, mind a kisebbségi magyar közösség nevében fellépők fel- (és gyakran ki-) használták, önmaguk legitimálása érdekében.

Ami a székelyföldi „rendszerváltást” illeti, az eredmény ellentmondásos, csakúgy, mint egész Romániában vagy a közép- és kelet-európai régió többi országában. Számos vonatkozásban beszélhetünk komoly változásokról, de bizonyos mértékű kontinuitásról is, személyi és szerkezeti tekintetben egyaránt. Az általam megvizsgált téma keretein belül maradvá kitűnik, hogy a székelyföldi eliteken belül, az etnokratikus államot megtestesítő vezetők bukását követően arányosabbá vált a magyar képviselő, még ha az új elitek részben a korábbi (pártállami) struktúrákból kerültek is ki. Lényeges változást jelentett továbbá, hogy a diktatórikus rendszer megszűntével újradefiniálódott a magyar–román viszonyrendszer, és nem érvényesülhetett többé a mesterségesen kialakított román szupremácia. A székelyföldi magyar tömb viszonylagos védettsége ellenére is fokozatosan ellehetetlenülő kisebbségi közösség kilátásai így 1989 decembere után gyökeresen megváltoztak. Ezeket a folyamatokat pedig a román nacionalista erők ismételt próbálkozásai sem tudták megállítani – még részsikereik ellenére sem.

Az átmenet elhúzódása jól látszik a mentalitások terén – különösen az új helyzethez nehezen alkalmazkodó helyi román elitcsoportok esetében. A székelyföldi magyar és román közösség a fordulat óta eltelt közel két évtizedben inkább egymás mellett fejlődött, elitjeik pedig gyakran egymás rovására folytatták tevékenységüket. Ennek következtében az együttélést számos probléma terheli, és nem ritkák az interetnikus (és annak beállított) feszültségek sem. Azonban a romániai magyar és román érdekek, illetve a nemzetközi körülmények együttes hatására mégsem állt össze egy erőszakos konfliktus kirobbanásának feltételrendszere. Így talán valóban megalapozott az a remény, hogy Romániában továbbra is a problémák kezelésének békés módja fog érvényesülni.